

Az egészségmagatartás néhány elemének vizsgálata a középiskolákban

Huszka Péter PhD., egyetemi docens

Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar,
Marketing és Menedzsment Tanszék, Győr

1. Bevezetés

A gyakorló pedagógus oktató és nevelői tevékenysége során a társadalom különböző rétegeiből származó, eltérő személyiségű, más-más szocializációs fokon álló tanulókkal találkozik, érintkezik. A tanári tevékenység során, a tanulási-tanítási folyamatban ezen eltérő, gyakran pszichológiailag is sérült, gyengén fejlett gyerekekkel el kell érniük azt a célt, hogy a diákok az iskolatípusnak, illetve életkori sajátosságaiknak megfelelő ismeretanyagra tegyenek szert.

Nincs olyan pedagógus – és nem is lehet –, aki teljes mértékben elégedett munkájával, és azt mondhatja: befejeztem nevelői tevékenységem. A tanári élethivatás végig kell, hogy kísérjen minden pedagógust, és gyakran csak évek múlva érlelődik meg, tudatosul a gyermekben, illetve a már ifjú felnőttben az iskolában kifejtett oktatói-nevelői munka.

Az iskolai életben szinte mindennapos eset, hogy egy tanulónál tanulási, viselkedési problémák mutatkoznak, és teljesítménye, társaihoz fűződő viszonya romlik. A legtöbb esetben ezek a negatív változások konkrét pszichológiai jelenségekre, történésekre vezethetők vissza, melyek viszont nagymértékben függenek az egyén pillanatnyi pszichikus állapotától, illetve személyi hatások esetén – pl. a társakhoz fűződő viszony romlásakor – a közösségben lévő személyekkel kialakított érzelmi kontaktustól is. Az iskolában folyó pedagógiai tevékenység fő célja a gyermek személyiségének fejlesztése, tudatos és tervszerű nevelői és oktatói folyamat keretében. A tudatos személyiségfejlesztés csak a min-

denkori aktuális tanulói személyiség ismeretében lehet eredményes.

Napjainkban a felgyorsult politikai, társadalmi és gazdasági változások – az alapfokú képzéstől egészen az egyetemekig – különösen sok gondot okoznak a gyakorló oktatóknak, hiszen a kilencvenes évektől kezdődően megszűnt az a „langyos légkör” ami a diákokat, de sok esetben a pedagógusokat is övezte. Hozzá kellett szokniuk – és diákjaikat is hozzá kellett szoktatniuk – ahhoz, hogy az élet bonyolult útvesztőjében nem elégséges bizonyos ismeretanyag elsajátítása és alkalmazása, hanem folyamatosan új ismeretekkel kell gazdagodniuk. Ezzel párhuzamosan szétszakadt az a „védőernyő”, amely a szocializmus idején a diákokat védte. Az új politikai és gazdasági légkör kétségtelenül szabadabbá és nyitottabbá tette a lakosságot, de ezzel egyidejűleg – pontosan ezen hatások következtében – megjelentek olyan nemkívánatos jelenségek is, amelyek gyakran sokkolták a társadalmat, és ezzel párhuzamosan a tanulói ifjúságot is. *Svéhlik* 2004-ben ezt így fogalmazta meg: „*Korunk vezetői ma már túlnyomó többségében felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. Így a felsőoktatásnak óriási felelőssége van, hiszen egy vezető akkor lehet igazán sikeres, ha az általa tanult és képviselt szemléletmód, valamint vezetői attitűdje a szervezet minden részlegét kellőképpen áthatja.*”

Sajnos sok esetben ez nem így történik. A hirtelen jött szabadságra ugyanis nem volt felkészülve a társadalom. A társadalmi változások, a munkanélküliség megjelenése, a szexuális szabadság hirtelen – és sokszor nagy nyil-

vánosságot kapott – előretörése, a kábítószer- és az alkoholfogyasztás jelentős mértékű emelkedése, az öngyilkosságok számának növekedése, illetve ezek hatására a családi élet felbomlása számos esetben befolyásolja a tanulók iskolai életbe való beilleszkedését.

Mivel a tanulás hatékonyságát, a személyiség kialakulását nagymértékben ezek a – részben pszichoszociális, részben mentálhigiénés – tényezők befolyásolják, fontos ismernünk ezeket, illetve azokat a társadalomban meglévő nyílt, vagy rejtett összefüggéseket, melyek egyes deviáns magatartási formák kiváltói lehetnek.

Mivel az iskola fontos színtere az egészséges lelki nevelésnek is, nem mellékes, hogy egy-egy osztályban, illetve valamilyen mikroközösségben milyen interakció alakul ki a közösség tagjai között. A társakat egymáshoz fűző baráti viszony kedvezően hathat az egyén pszichikumára, különösen akkor, ha a családi életben valamilyen nehézség merült fel. A család, mint a legfontosabb szociális intézmény nem csak az első érzelmi kötődés színtere, hanem mintegy szemüveggé válhat, amelyen keresztül környezetünket szemlélhetjük. A lelki egészség megőrzése szempontjából nyilvánvaló tehát, hogy a család, mint elsődleges nevelői-oktatói mikroközösség kiemelkedő fontosságú a személyiség fejlődésében, ezért a családi élet sérülése súlyos mentális problémák kiindulópontja lehet.

Ezért választottam kutatási témául a tanulók mentális egészségének, egészségmagatartásának vizsgálatát. Az egészségmagatartás *Baum, Krantz és Gatchel [1997]* szerint az egészséggel kapcsolatos magatartásformák összessége, melyek az egészséges életmód elemeként az egészség-szükségletek és az egészség-indítékok következtében létrejövő viselkedésben nyilvánulnak meg. Nem kevésbé fontos azon külső és belső tényezők ismerete sem, melyek egy-egy személyiség pozitív, illetve negatív irányba való változását befolyásolják, befolyásolhatják. Mindezek megerősítettek abban, hogy a 13–25 éves korosztály egészség tudatosságát, életmódját és egészségmagatartását vizsgáljam. Jelen tanulmány a kutatás kezdetének bemutatására törekszik, ekkor középfokú oktatási intézmények 15–17 éves tanulóinak egészségmagatartását térképeztük fel.

2. Irodalmi áttekintés

A fiatalok között világszerte egyre korábbi életkorban jelentkeznek a deviáns viselkedésre utaló jelek. Megszaporodtak a mentális zavarok, gyakoribbak a káros szenvedélyek, a társadalom peremére való kerülés, a társadalomból való kilépés.

2.1 A deviancia és az egészségmagatartás meghatározása, értelmezése

A deviancia szó a 'de' képzőből és a 'via' szóból származik, jelentése „az úttól való eltérés”. Deviancia, magatartászavar alatt a normál átlagtól eltérő magatartásmintákat értjük; beilleszkedési zavarokat, melyek az adott közösség beilleszkedési normáival nem egyeztethetőek össze [*Rosta, 2007*].

A fiatalkori devianciának objektív és szubjektív okai vannak, melyek együttesen változtatják, alakítják a fiatalok magatartását. Először azokat a legfontosabb objektív okokat említhetjük, amelyek a családi környezetben gyökereznek. Ide tartoznak a sokat emlegetett családi problémák: a család egyensúlyi helyzetének felbomlása, a szülők válása, az új családi kapcsolatok kialakítása, az erkölcsileg felelőtlen szülők magatartása, az anyagi gondok, az alkoholista családi környezet, a durva szülői bánásmód, a helytelen nevelési elvek, a rossz baráti társaság, stb.

A normák elfogadása kultúrafüggő, hiszen előfordul, hogy egy adott kultúrában egy viselkedési formát teljesen elfogadnak, míg egy másik kultúrában devianciának tartanak. Vannak olyan viselkedési formák, mint például az öngyilkosság vagy az alkoholizmus, melyeket szinte minden társadalomban deviánsnak ítélnék meg, ennek ellenére van olyan deviáns viselkedés, mint pl. a drogfogyasztás, melynek bizonyos formáit egyes dél-amerikai országokban elfogadottnak tekintenek [*Pikó, 2002*]. Alapvetően deviáns viselkedési formának tekinthető a bűnözés, az öngyilkosság, az alkoholizmus, a drogfüggőség, valamint a lelki betegségek.

Egészségi állapotunkat ugyanakkor a fentiekén kívül még számtalan tényező befolyásolja, melyek sokszor egymásra is hatással vannak. Saját kutatásaim és a szakirodalom szerint ezek közül a legfontosabbak:

- A környezetszennyezés és egyéb környezeti hatások (pl. stressz).
- Az életmód, melynek egyik megnyilvánulása az egészségmagatartás. *Baum, Krantz és Gatchel [1997]* szerint egészségmagatartás, egészség tudatosság minden olyan viselkedés, mely hatással lehet egészségünkre, amíg egészségesek vagyunk.
- A kedvezőtlen táplálkozási szokások, mint pl. zsíros és tartósítószerrel „túltömött” ételek fogyasztása, illetve a rendszertelen és egészségtelen táplálkozás.
- Az alkohol- és kábítószerfogyasztás, illetve a dohányzás (mint alapvető deviáns viselkedésforma).
- A genetikai adottságok.
- A szociális helyzet.
- A kényszeres vásárlói magatartás [*Makkos–Káldi et al., 2011*].

Az ifjúsági szubkultúrák jellemzőinek megváltozása,

1. táblázat

Az egészségmagatartás és a deviáns viselkedési forma néhány elemének időbeli változása

Év	Halállal végződő öngyilkosság 100 ezer lakosra	Halállal végződő öngyilkosság (7–19 évesek) 100 ezer lakosra	Alkoholos májbetegségben meghaltak	Bor (liter)	Sör (liter)	Égetett szeszes ital (50%-os alkoholtartalommal számolva)	Alkoholisták becsült száma (ezer)	Dohány (kg)	Jogerősen elítélt fiatalok
1920–1924	27	32	6
1925–1929	29,7	24	7
1930–1934	32,9	33	2
1950	22,2	...	m 5000,0	33	8,3	1,5	...	1,1	...
1980	44,9	15,4	m 1556,0	34,8	86	9,3	224	2,4	4613
1989	41,6	51,8	...	22,8	104	10	...	2,2	6362
1990	39,8	11,8	4080	27,7	105	8,5	588	2	5156
2000	32	7,9	5757	28,3	71,6	6,4	829	1,5	7524
2002	27,9	...	4985	34,1	72,7	6,8	718	...	7321
2004	27,1	...	4808	32,7	73,2	7,1	692	1,4	7086
2006	24,4	6,2	3538	33,4	74,2	7,3	509	1,5	7120
2008	24,7	7,2	3741	*28,5	*77,8	*6,9	539

Forrás: KSH statisztikai évkönyvei (1970–2008), Egészségügyi statisztikai évkönyv 2008 alapján, saját szerkesztés
*2007-es adat, m-más módszerrel számítva, nem összehasonlítható

valamint az ifjúsági munkanélküliség (a 26 év alattiak több mint 20%-a nem talál fél éven belül állást) a fiatalok deviáns viselkedésének kialakulását, így újabb szubkulturális csoportok létrejöttét is maga után vonta.

A kockázati magatartás és az azt befolyásoló tényezők alaposabb vizsgálata azt mutatja, hogy serdülőkorban a család befolyását egyre inkább a kortársak szerepe váltja fel. A kortárscsoportokhoz való tartozásnak azonban kedvezőtlen oldalai is van. Az együttlétek gyakran társulnak rizikószerek fogyasztásával is. Különösen erős az ún. „best friend” hatás, ami azt jelenti, hogy a legjobb barát által közvetített hatás, norma a legmeggyőzőbb a dohányzás és az alkoholfogyasztás elkezdésében [Pikó, 2000]. Az ifjúsági deviáns magatartás jellemző típusai közé tartoznak még – a fentiekén túl – a csavargás, az öngyilkosság és bűncselekmények elkövetése is, amelyekről áttekintő adatsor az 1. táblázatban található.

Nyilvánvalóan a táblázatban szereplő adatok „súlya” nem tekinthető egyenlőnek sem az egyén, sem a társadalom szempontjából, de a tapasztalatok révén összekapcsolhatóak. A társadalmi struktúra változásának egyenlőtlensége (a családok gazdasági, iskolázottsági helyzete

és lehetőségei, az egyes hagyományok, stb.) meghatározó a társadalom szociológiai mutatóinak alakulásában, befolyásolja az egyén magatartásának, viselkedésének tartalmát és irányát.

2.2 A deviáns viselkedés feltételezhető okai

Az itt tárgyalt deviáns viselkedés okaira vonatkozó szociológiai és pszichológiai kutatások alapján feltételezhetően az alábbi okok játszottak közre abban, hogy közülük az öngyilkosság és az alkoholizmus gyakorisága biztosan, a mentális betegségeké feltételezhetően 30–35 éve növekszik:

– Mindegyik devianciaforma közvetlen oka az egyéni életben fellépő nagymértékű stressz. Feltételezhető, hogy az elmúlt évtizedek nagy és gyors társadalmi változásai következtében megnövekedett a stresszhelyzetek gyakorisága és súlyossága. Azok a személyek nem képesek a stresszhelyzeteket elviselni vagy megoldani, akiknek fiatalkori szocializációja valamilyen ok következtében sérülést szenvedett, és akik személyiségfejlő-

dése nem vezetett a felnőttkori stressz elviselésére és megoldására képes erős személyiség kialakulásához. Feltételezhető, hogy a szocializációt megzavaró fiatalkori helyzetek – például az egyik szülő elvesztése, válás következtében – gyakoribbá váltak a mai magyar társadalomban [Andorka, Harcsa, 1990].

Az előző fejezetben tárgyalt irodalommal megegyezően itt is megállapíthatjuk, hogy a magyar társadalom norma- és értékrendszerében régóta előfordulnak olyan elemek, melyek az öngyilkosságot és a lerészegedést bizonyos helyzetekben megengedik, sőt sugallják. Ezért érthető, hogy stresszhelyzetben levő emberek, amikor nem képesek a helyzetet uralni, az alkohol közismerten feszültséget oldó hatásához folyamodnak, illetve szélsőséges helyzetekben öngyilkosságot elkövetve menekülnek a megoldatlan problémák elől. Az 1. táblázatban az egészségmagatartás és a deviáns viselkedési forma néhány elemének időbeli változását szemléltetem.

A táblázat adatainak elemzése és a mögöttes tartalmak vizsgálata túlnő jelen cikk keretein (egyúttal egy soron következő publikáció tárgyát képezi), ezért jelenleg csupán az adatok bemutatását tartom fontosnak. Rövid „kitérőt” csak az alkoholfogyasztás tekintetében teszek, elsősorban azért, mert az alkoholfogyasztás mintegy az összes többi deviáns viselkedés táptalajául szolgál. Magyarországon az abszolút literben mért összes alkoholfogyasztás a vizsgált években viszonylag stabilan 9,8–11,7 liter között alakult, ami dobogós helynek számít a fejlett országok rangsorában. Az 1990-es évek közepén megfigyelhető visszaesés nem volt tartós, hiszen a bor és égetett szesz fogyasztása újra növekedésnek indult. A piac vesztésének a söripar tekinthető, hiszen az 1990-ben elért, 105 litert is meghaladó volumen napjainkra több mint 30%-os csökkenést mutat. Ennek ellenére a sör alkoholtartalmának fokozatos növekedése miatt az abszolút alkoholra átszámított sörfogyasztás a vizsgált időszakban stagnált. A táblázat adatai mindenesetre tükrözik, hogy hazánkban a káros hatású szerek fogyasztása nemzetközi mércével mérve is magas.

2.3 A deviáns viselkedés megelőzésének esetleges lehetőségei

Elsődleges cél a deviáns viselkedésminta kiiktatása, illetve megelőzése. Ezt már a serdülőkorban el kell kezdeni a család lélektani rendszerének erősítésével és a család védő funkciójának fenntartásával.

A második lehetőség a személyiség deviáns referenciacsoportoktól való megóvása [Kotler, 1999], valamint az egészséges, aktív referenciacsoportok kialakítása, hiszen ezek fejlesztő, jó hatással vannak a szocializációs problémákkal küzdőkre.

Harmadrészt fontos a személyiség megfelelő fejlődé-

sének, épségének, egyensúlyának, valamint önértékelésének védelme. Ide tartozik a korai konfliktusok, krízisek megfelelő segítése, kezelése.

Fontos tényező lehet a a deviáns viselkedés kezdeti megnyilvánulásával szembeni megfelelő társadalmi tolerancia, illetve a hátrányos helyzetűek túl korai és túl erőteljes deviáns minősítésektől való védelme [Józsa, Eisingerné, 2011].

Az ifjúkori deviáns magatartás negatív következményeinek csökkentésére számos pedagógiai és állami eszköz áll rendelkezésre. Természetesen a pedagógia nem tudja teljes mértékben megoldani a problémát, de elméleti és gyakorlati vívmányai, hagyományai és eredményei alapján nagyobb hatást gyakorolhat a deviancia megszüntetésére. A szülők és a pedagógusok összefogása nagyobb segítséget és eredményesebb megoldást nyújt az iskoláknak, mint az intézmények közötti együttműködés. A megelőzés lehetőségeiről két példát említenék: az alternatív típusú iskolákat, valamint a rendőrség ifjúságvédelmi munkáját [Pásztor, 2000].

A rendszerváltás óta jelentősen bővült az iskolarendszer, ahol a hagyományos iskolák mellett az alternatív iskolák is megtalálhatók. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az alternatív iskolák többsége sikeresebb a deviáns magatartású fiatalok nevelési problémáinak kezelésében, a társadalomba való beilleszkedésük elősegítésében, mint a hagyományos iskolák. Az eredményesség tekintetében azonban meghatározóbb az intézmény célrendszere, légköre, a nevelés tartalmi összetevői, de fokozott mértékben a gyermek szociális háttere is.

A bűncselekmények létrejöttét megelőző szervezetek csak 1960-tól kezdték meg működésüket a nyugati országokban. Az Európa Tanács 1987-ben felhívta a kormányok figyelmét, hogy hozzanak létre országos, regionális és helyi szervezeteket; alakítsanak ki saját speciális programokat a bűnmegelőzésre; támogassák a deviáns viselkedéssel foglalkozó kutatásokat, valamint tegyenek lépéseket a különféle szervezetek együttműködésére. 1989-től a hazai rendőrségnél is létrejöttek a bűnmegelőzési osztályok, melyek a gyermek- és ifjúságvédelem, a kábítószerfogyasztás, a vagyonvédelem és az eltűnt kiskorúak körözésének feladatokról látták el.

2.4 A serdülő- és ifjúkor sajátosságai

A fejlődépszichológia a fejlődő személyiség pszichikus funkcióit, sajátosságait vizsgálja. Tárnya a pszichikum kialakulása és fejlődése egyrészt a törzsfjlődés (*filogenezis*), másrészt az egyéni fejlődés (*ontogenezis*) folyamán. Az egyedi lelki fejlődést vizsgáló kutatásoknak három szorosan összefüggő, de viszonylag önálló ága van: a gyermekpszichológia, az ifjúságpszichológia és a felnőttpszichológia.

A fejlődéslélektan így felöleli a születéstől a halálig tartó lelki fejlődés valamennyi szakaszát és jelenségét, a fejlődés mozgatóerőit, sajátosságait és törvényszerűségeit. A nevelő számára különösen a gyermeklélektan és az ifjúságpszichológia jelentős, hisz ezek segítségével ismerheti meg a gondjaira bízott korosztályok lelki fejlődésének sajátosságait. Az oktató-nevelőmunka lényege a személyiségfejlesztés. Ezért a fejlődéslélektani ismeretek a pedagógiai kultúra nélkülözhetetlen alapelemei közé tartoznak. [Geréb, 1988]

A pszichikumfejlődésnek külső és belső feltételei vannak. A külső feltételek az egyénre ható környezeti tényezők, a belső feltételek közé az egyén vele született adottságait és élete folyamán szerzett tapasztalatait, személyiségvonásait soroljuk. A külső feltételek, mint okok mindig a belső feltételeken keresztül hatnak.

A külső és belső feltételek rendkívül bonyolult viszonyban állnak egymással. Az adottságok, vagyis a szervezet veleszületett anatómiai-fiziológiai sajátosságai befolyásolhatják a pszichés fejlődést. Az adottságok nem feltétlenül öröklöttek.

Az adottság mellett a másik fontos tényező a biológiai érés. Az érés lényege a veleszületett adottságokban rejlő lehetőségek kibontakozása valamilyen biológiai programozottság alapján, általában függetlenül a külső feltételektől. A pszichikai érés – az egyes lelki funkciók, vagy az egész személyiség kibontakozása – szintén független a külső feltételektől. [Rita L., Richard C., Edward E., Daryl, J., 1995]

A serdülőkorban a személyiség fejlődése két középpont körül formálódik. Az első – mely e folyamat fiziológiai alapját képezi – a biológiai érés, és az ezzel összefüggő, ébredező nemi ösztön, a másik pedig a felnőtté válás. E periódus végével egy harmadik középpont is megjelenik, mely később tartósan maga alá rendeli az ember tevékenységét: a hivatás, a munka. [Völgyesy, 1979]. Napjainkban megfigyelhető, hogy a serdülőkorban lévő fiatalok személyiségét közvetlen környezetük etnocentrizmusa is részben befolyásolja [Németh, Gombos, Józsa 2011].

A fiziológiai érés és a pszichikai érés kapcsolódnak egymáshoz, és nemcsak egymástól, hanem a környezeti körülményektől is függenek.

A serdülőt érdeklik az anatómiai felépítés részletei, megfelelő leírásokat, illusztrációkat keres, idevágó kifejezések iránt érdeklődik. [Geréb, 1988]

3. Anyag és módszer

A kutatás feladata egy megbízható adatsor felállítása a 13–25 éves korosztály egészségtudatosságának, ezen belül alkoholfogyasztásának, dohányzásának, drogfogyasztásának, szexuális magatartásának, illetve egészsé-

ges életmódjának, egészségi állapotának és környezet-tudatosságának vizsgálata szempontjából. Nem kevésbé fontos és aktuális feladatnak tartom a magyar népesség egészségi állapotának nemzetközi összehasonlítását, az egészségi állapot hazai társadalmi-területi különbségeinek bemutatását, valamint a különbségek háttérben álló okok magyarázatát sem.

A vizsgálat több lépcsőben zajlott le, s a tervek szerint a következő években is folytatódik. Jelen kutatás mintegy „kísérleti jelleggel” a Nyugat-Dunántúlon véletlenszerűen kiválasztott középfokú oktatási intézmények 15–17 éves tanulói egészségmagatartásának vizsgálatára irányult.

Mindezen célok és feladatok korrekt megvalósítása céljából az alapsokaságból vett minta összeállításánál célokom a reprezentativitás és a véletlenszerűség biztosítása volt. Egy korábban kidolgozott többlépcsős mintavételi eljárás segítségével [Szakály, 1994, Huszka, 2006] többszörös reprezentativitást sikerült elérnem. A kvóta-rendszert nem és iskolai végzettség szerint úgy állítottam össze, hogy a megadott korosztályt tükrözze.

A jelen – és későbbi – kutatásokat az alábbi módszer szerint valósítottam meg:

- Első lépésként az alapsokaságot az ország hét régiója szerint felosztottam, majd minden régióban kiválasztottam egy tesztmegyét, amely az adott régió fogyasztóinak reprezentálására megfelelőnek tűnt.

- Az egyes régiók tesztmegyéinek népességi adatai alapján meghatároztam az egyes régiók lakosságának egymáshoz viszonyított százalékos arányát (természetesen a vizsgált korosztály vonatkozásában), országos adatokhoz viszonyítva.

- Ezt követően számítottam ki a megyén belül a megyeszékhelyen, majd a városokban és a kisebb lélekszámú községekben élők számát, illetve arányát.

- A következő lépésben a KSH adatai alapján nem és iskolai végzettség szerint tovább csoportosítottam a vizsgált korcsoportot, és a kapott részarányok alapján állítottam össze a lekérdezendő személyek kvótáját.

- A megbízható eredmények alapja – a reprezentativitáson túl – az, hogy a véletlenszerű kiválasztás lehetőségét is biztosítani kell. Ehhez az ún. „minden n-edik” módszert alkalmaztam, melynek fontos jellemzője, hogy minden egyes személynek azonos esélye van a mintába való bekerülésre.

A fentieknek megfelelően a kérdőívek kitöltése véletlenszerűen kiválasztott oktatási intézmények 9. és 10. évfolyamában történt, úgy, hogy minden második iskolában csupán egy osztályt (A, B, C sorrendben) kérdeztünk meg. A többi (páratlan sorszámú) iskolában ugyanakkor az osztályok közül véletlenszerűen két osztályt választottam ki (feltéve, hogy több évfolyam is volt az intézményben). A kérdőíveket az adott osztály minden egyes tanulója kitöltötte. A vizsgálatba 220 személy vontunk be.

A nagyszámú adat feldolgozása az SPSS for Windows 14.0 matematikai-statisztikai programcsomag segítségével történt. A program felhasználásával gyakorisági eloszlások, kereszttáblázatok segítségével vizsgáltam az egyes változók egymással, valamint a háttérváltozókkal való összefüggéseit. Az átlagszámítások mellett a Chi²-próbával szignifikanciavizsgálatokat is végeztem [Malhotra, 2001].

4. Az eredmények és értékelésük

4.1. A család, az iskola és a barátok hatása egyes deviáns viselkedések kialakulásában

Dolgozatom elkészítéséhez kérdőíves feladatlapokat készítettem, melyek első részében a felmérés résztvevői a családról, a családon belüli kapcsolatokról, az iskoláról és baráti körükről nyilatkoztak.

A megkérdezett tanulók 13,43%-ának elváltak a szülei, őket édesanyjuk nevelte. A gyerekek a legtöbb esetben negatív emlékeket hordoztak erről. Megfigyelhető volt, hogy a kérdőív egy későbbi kérdésére – mint a családon belüli legfontosabb értéket – 88,90%-ban a szeretetet rangsorolták az első helyre. Ugyancsak náluk volt jellemző, hogy partnerük legfontosabb tulajdonságának a bizalmat tartották, és még a fiúk sem jelölték meg a fontos tulajdonságok között a jó külső megjelenést, ami egyébként – mint később arra rámutatok – a fiúknál fontos tulajdonságként szerepelt.

A fiatalok pályaaorientációjának vizsgálata ugyan csak érintőlegesen szerepelt a kutatásban, de az eredmények híven tükrözik a mai magyar valóságot. Azok a tanulók, akiknek szülei egyetemistát vagy főiskolát végeztek, 71,15%-ban szintén valamely felsőfokú intézményben kívánnak továbbtanulni, mindössze 4,18%-uknak nem volt elképzelése a jövőt illetően.

A felmérés alapján kevésbé kedvező azon tanulók helyzete, akiknek szülei szakmunkásképzőt vagy csak általános iskolát végeztek. Náluk mindössze 13,18% volt azok aránya, akik felsőfokú intézménybe kívánnak jelentkezni, és csaknem tízszer annyian, 38,27%-ban vélték úgy, hogy munkanélküliek lesznek, illetve még nem volt elképzelésük a jövőt illetően. Ez rendkívül kedvezőtlen, hiszen társadalmilag jelentős problémát okozhat, és könnyen lehet, hogy ezek a gyerekek kilátástalanságukban az alkohol vagy a kábítószer rabjaivá válnak.

Nem meglepő a következő megállapítás sem, mely azt mutatja, hogy az ebbe a csoportba tartozó diákok szüleinél a legmagasabb a munkanélküliségi ráta (79,28%), míg az érettségizett, illetve felsőfokú végzettségű szülők esetén „csak” 11,72% volt (a tanulók válaszainak tükrében). Ez rendkívül veszélyes lehet, hiszen a gyerek otthon, csa-

ládi körben is azt látja, hallja, nincs értelme tanulni, úgyszólván munkanélküli lesz. Egy diák így vélekedett erről: „*Minek tanuljak, anyu, apu is munkanélküli, mégis megélik valahogy*”. Azt hiszem, ez önmagáért beszél.

A szülő–gyermek kapcsolat is fontos valamely deviáns viselkedés kialakulásánál. A felmérésből kitűnik, hogy középiskolásaink legkönnyebben azonos nemű barátaikkal és édesanyjukkal beszélnek meg problémáikat, illetve alakítanak ki szoros kapcsolatot. Eredményeim összhangban vannak Pikó [2000] eredményeivel is, miszerint a kortárs csoportok szerepe meghatározó a rizikómagatartási formák esetében. A csoportértékek, a csoportkonformitás presszionáló hatásával tud a legnehezebben megküzdeni a fiatal. Különösen erős – a már korábban is említett – ún. „*best friend*” hatás. Ezt erősíti az is, hogy a testvérek is nagyobb arányban beszélnek meg egymással gondjaikat (65% és 57%), mint édesapjukkal. Gyakorló apaként ezt még akkor is aggályosnak tartom, ha ezzel mintegy „megelőzzük” a különböző nemű barátok által közvetített normák követését, ami véleményem szerint csupán a diákok „félelmének, cikisségének” következménye. Az eredmények pontos megoszlását az 1. ábrán szemléltetem.

Az előző kedvezőtlen ténnyel ellentétben azonban kedvező, hogy a gyerekek mindegyike rendelkezik barátokkal, akikkel 74,1%-uk hetente 4–5-ször, közel 20%-uk 2–3-szor, 11,9%-uk pedig hetente egyszer találkozik.

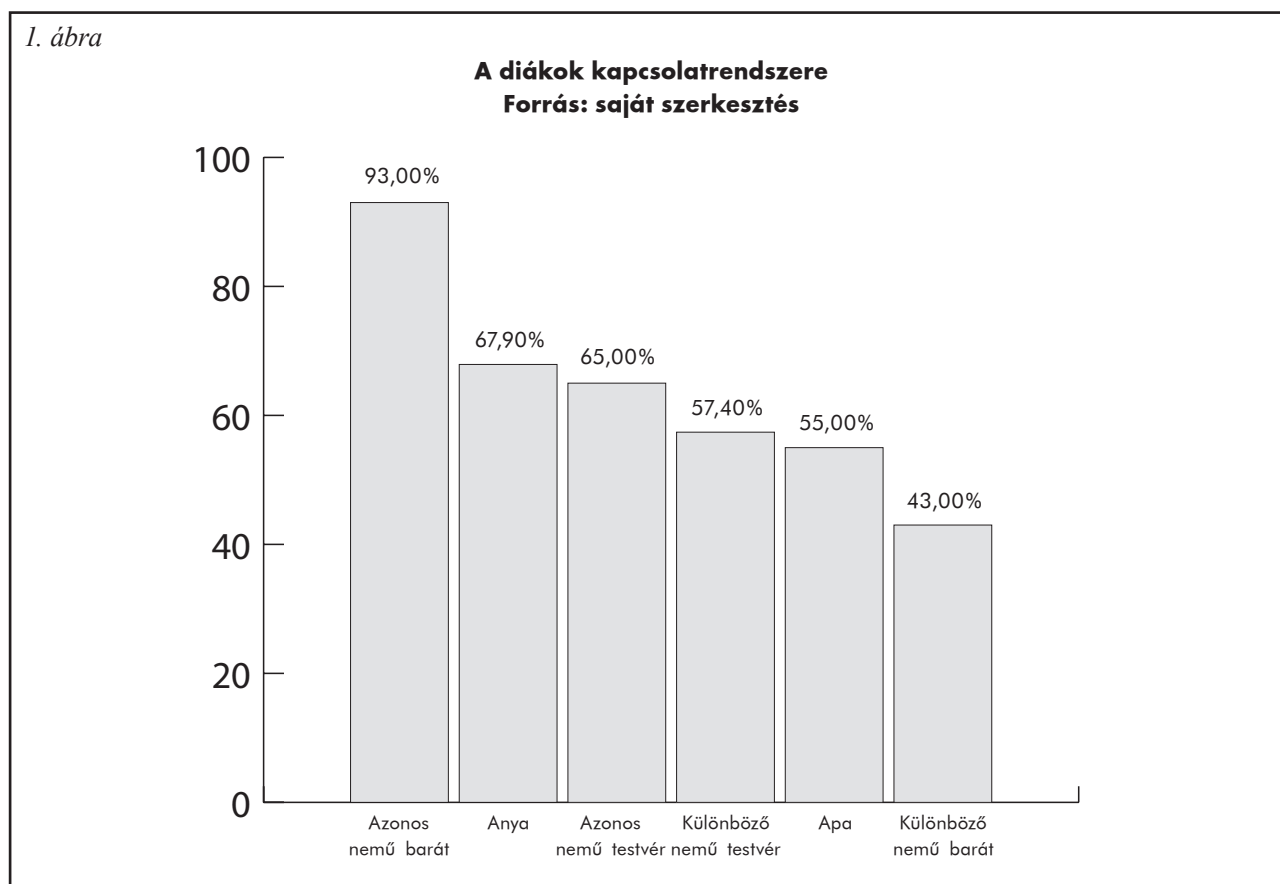
A válaszadóknak az iskolával, mint az egyik legfontosabb szociális-nevelési intézménnyel szembeni érzelmi a két szélsőség között mozognak, azaz közel 65%-uk a „*kicsit szeretem*”, 11,6%-uk a „*nagyon szeretem*” választ adta (2. ábra). Talán nem is kell külön kiemelni, hogy a lányok körében nagyobb arányban találjuk az iskolát szeretőket. Mindenesetre az mindenképpen kedvező, hogy a válaszadók túlnyomó része nem „viselkedik ellenségesen” az iskolával szemben. „Csupán” közel 25% azok aránya, akik nem, vagy egyáltalán nem szeretik az iskolájukat. Érdekes megfigyelés, hogy a diplomás és nem diplomás szülők gyerekeinek válaszaiban ennél a kérdésnél nem találtam különbséget, azaz ők közel egyenlő arányban utasítják el az iskolát, mint intézményt.

4.2. A dohányzás, alkohol- és kábítószerfogyasztás vizsgálata és néhány gondolat a diákszerelemről

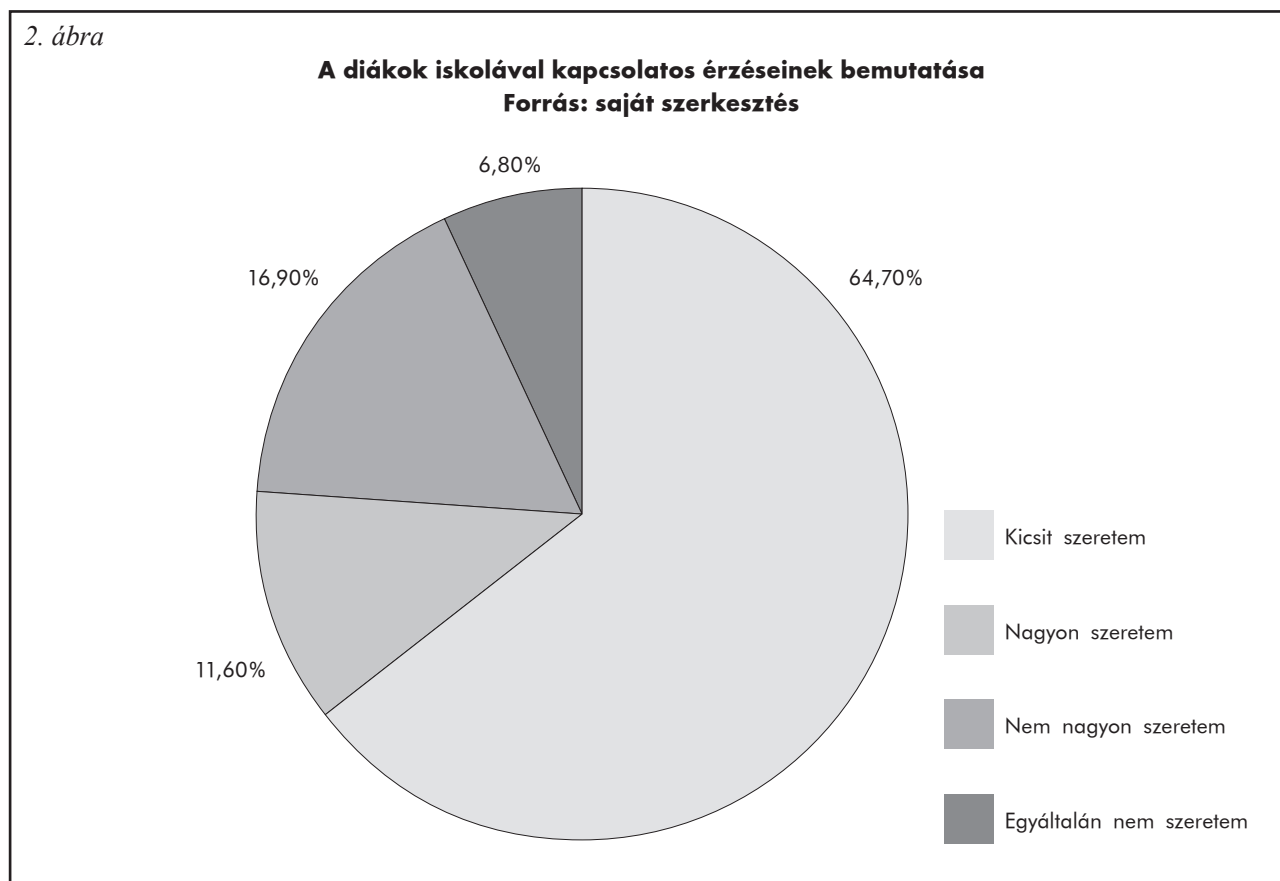
A családi, iskolai, baráti háttér vizsgálata után dolgozatom második részében középiskolásaink dohányzási, italozásai szokásait, és ezek hatását vizsgáltam.

Megállapítható volt, hogy ezen káros, egészséget romboló élvezeti cikkek használata már jóval a középiskolás évek előtt megkezdődik, ezért már az általános iskolában különösen fontos a preventív felvilágosítás.

1. ábra

2. ábra

2. táblázat

A dohányzás gyakoriságának százalékos megoszlása

	Rendszeresen dohányzik	Alkalmanként dohányzik	Kipróbálta a dohányzást	Nem dohányzik
Lányok	27,26%	21,22%	30,30%	21,21%
Fiúk	26,47%	11,76%	20,58%	41,17%

Forrás: saját szerkesztés

3. táblázat

A dohányzás hatása a fiúkra és a lányokra

	Nyugtató	Kellemetlen	Kellemesebbé teszi a társaságot	Unaloműző	Szórakoztató	Növeli az önbizalmat	Élénkítő
Lányok	31,2%	20,8%	9,5%	7,2%	7,1%	9,0%	15,2%
Fiúk	35,0%	15,0%	20,0%	14,0%	7,0%	5,0%	4,0%

Forrás: saját szerkesztés

A válaszadó tanulók közül a lányok 78,79%-a, míg a fiúk csupán 58,23%-a dohányzott már életében. Az első dohányzás időpontja többnyire az általános iskolás korszakhoz kötődik. A dohányzó lányok 76,92%-a már az általános iskolában rágyújtott (többségük, 75%-uk társaságban, míg 25%-uk egyedül), és csupán 23,07%-uknál esett az első dohányzás időpontja a középiskolás évekre. A többség (83,33%) ebben az esetben is társaságban szívta el első cigarettáját.

Valamelyest javít ezen kedvezőtlen megállapításokon az a tény, hogy azok a lányok, akik életükben már dohányoztak, nagy százalékban csak „kipróbálni” akarták. „*Nem is értem, mi a jó benne?*” – írta az egyik lány, míg egy másik így nyilatkozott: „*Már nem dohányzom, fél éve végleg befejeztem, anyu cigizik, de eljutottam odáig, hogy már a füstjétől is felfordul a gyomrom.*” Az elmondottakat a 2. táblázatban foglalom össze.

A táblázatból és a kérdőívek elemzéséből megállapítható, hogy a fiúk esetében magasabb a nem dohányzók száma, ugyanakkor a dohányzást már „kipróbált” fiúk nagyobb arányban válnak e káros szenvedély rabjaivá.

Mind a lányok, mind a fiúk a dohányzást a legnagyobb százalékban barátok, illetve osztálytársak hatására kezdték el. Kedvező tapasztalat, hogy a szülők, illetve más felnőttek ebben nem játszottak szerepet. Jellemző volt az is, hogy a szülők legnagyobb része (a lányoknál 38,46%, a fiúknál 40%) nem tud, illetve tudott gyermeke dohányzásáról és/vagy tiltja azt (a lányoknál 30,77%, a fiúknál 15%).

Érdekes képet kapunk, ha megvizsgáljuk a dohányzás

tanulóinkra gyakorolt hatását. A vizsgálat százalékos eredményét, nemek szerint megosztva a 3. táblázatban mutatom be.

A táblázat adatai egyértelműen jelzik, hogy mindkét nem esetében közel egyharmados értékkel a dohányzás nyugtató hatását emelték ki a válaszadók. Az adatok azt is egyértelműen tükrözik, hogy sokak számára kellemetlen érzések társulnak hozzá – akkor miért is fordulnak e káros szerhez a fiatalok? Itt jelentős különbségek figyelhetők meg a fiúk és a lányok között. Az „erősebb nem” véleménye azt tükrözi, hogy esetükben (szignifikáns különbséget mutatva) az idő eltöltése és az unaloműzés a legfontosabb. Számomra érdekes tapasztalat, hogy a lányok válaszai alapján második legfontosabb dohányzási okként jelenik meg a cigaretta élénkítő hatása, és figyelemfelkeltő az is, hogy a válaszadó lányok úgy érzik, hogy a cigarettázás növeli önbizalmukat. Az általam csak „menő hatásként” megfogalmazott kutatási eredmény további megalapozását szintén rendkívül fontosnak vélem. Saját megfigyeléseim és a közoktatásban (is) tevékenykedő tanárkollégák személyes tapasztalatai ugyanakkor megerősítik e hatás meglétét.

A dohányzási szokásokat vizsgálva – összhangban a már ismert tényekkel – látható, hogy a tanulók a szülők jelenlétében (21,74%-ban) sokkal kevesebbet, illetve (69,57%) egyáltalán nem dohányoznak, ellenben baráti társaságban jelentősen megnő a dohányzás intenzitása.

A dohányzási szokások elemzése után a középiskolások alkoholfogyasztását vizsgáltam.

4. táblázat

A különböző italféleségek fogyasztásának százalékos megoszlása

	Naponta	Hetente	Havonta	Ritkábban mint havonta	Soha
Sör	18,05%	40,17%	16,10%	1,96%	23,73%
Bor, pezsgő	39,57%	38,23%	17,49%	51,28%	15,25%
Likőr	4,58%	18,89%	45,23%	22,80%	7,50%
Pálinka, whisky, vodka	47,53%	60,59%	23,71%	15,08%	56,16%
Gyümölcsbor	–	17,23%	23,15%	8,45%	51,17%

Forrás: saját szerkesztés

A vizsgálatban résztvevő személyek mindössze 18,46%-a nem fogyasztott még alkoholt, illetve csak családi ünnepek alkalmával ivott egy koccintásnyit. A válaszadók fennmaradó része több-kevesebb rendszerességgel fogyaszt alkoholt. E téren a nemek között nem volt kimutatható szignifikáns különbség. A dohányzáshoz hasonlóan itt is a barátok játsszák a legfontosabb „motiváló szerepet”, de szomorú tényként állapítható meg, hogy a szülők e téren jelentős negatív hatással vannak gyermekeikre – erről a válaszadók 5,85%-a így vélekedett.

Kedvezőtlen képet mutat a különböző alkoholféleségek fogyasztásának aránya és mennyisége is. Az élettanilag legkedvezőtlenebb rövidital fogyasztása áll első helyen (41,79%), ezt a bor követi (32,28%).

A választ adó tanulók 78,50%-a az alkoholfogyasztás hatására jókedvű lett, 9,80%-a utólag elítélte cselekedeteit, míg 5,88%-uk esetében az alkoholfogyasztás agresszív viselkedésben nyilvánult meg (ez utóbbiak mindegyike fiú volt). 5,82%-uk vallotta úgy, hogy nem emlékszik cselekedeteire.

Az alkoholfogyasztás mennyiségének százalékos megoszlását a 4. táblázatban mutatom be. Jól látható, hogy az égetett szeszes italok fogyasztása meglehetősen magas. Szomorú az is, hogy ezen italféleséget jelentős mennyiségben fogyasztják a lányok is.

Az alkoholfogyasztás mennyiségének vizsgálata hasonló képet mutat az előzőekben már vizsgált és bemutatott dohányzási szokásokhoz. A diákok főként baráti társaságban, összejöveteleken fogyasztanak alkoholt, míg családi körben alkoholfogyasztásuk minimális.

A lerészegedésre vonatkozó 17. kérdés megválaszolására – érdekes módon – tabutémának tűnt, annak ellenére, hogy az ezt megelőző kérdéseknél ilyen probléma nem merült fel. A kérdésre a diákoknak mindössze 69,43%-a válaszolt. Megállapítható volt, hogy a választ adó középiskolások 36,9%-a még egyszer sem volt részeg,

ugyanakkor – a felmérés alapján – 19,9%-uk 10 alkalomnál többször volt delíriumos állapotban (3. ábra). A fent említettek részletesebb és alaposabb vizsgálata ugyancsak kívánatos lenne.

Sajnos a túlzott alkoholfogyasztás tekintetében nincs érdemi különbség a két nem között. Sőt, a nagy városokban lakó lányok közül – ha minimálisan is –, de többen választották azt, hogy már 4–10 alkalommal voltak részegek.

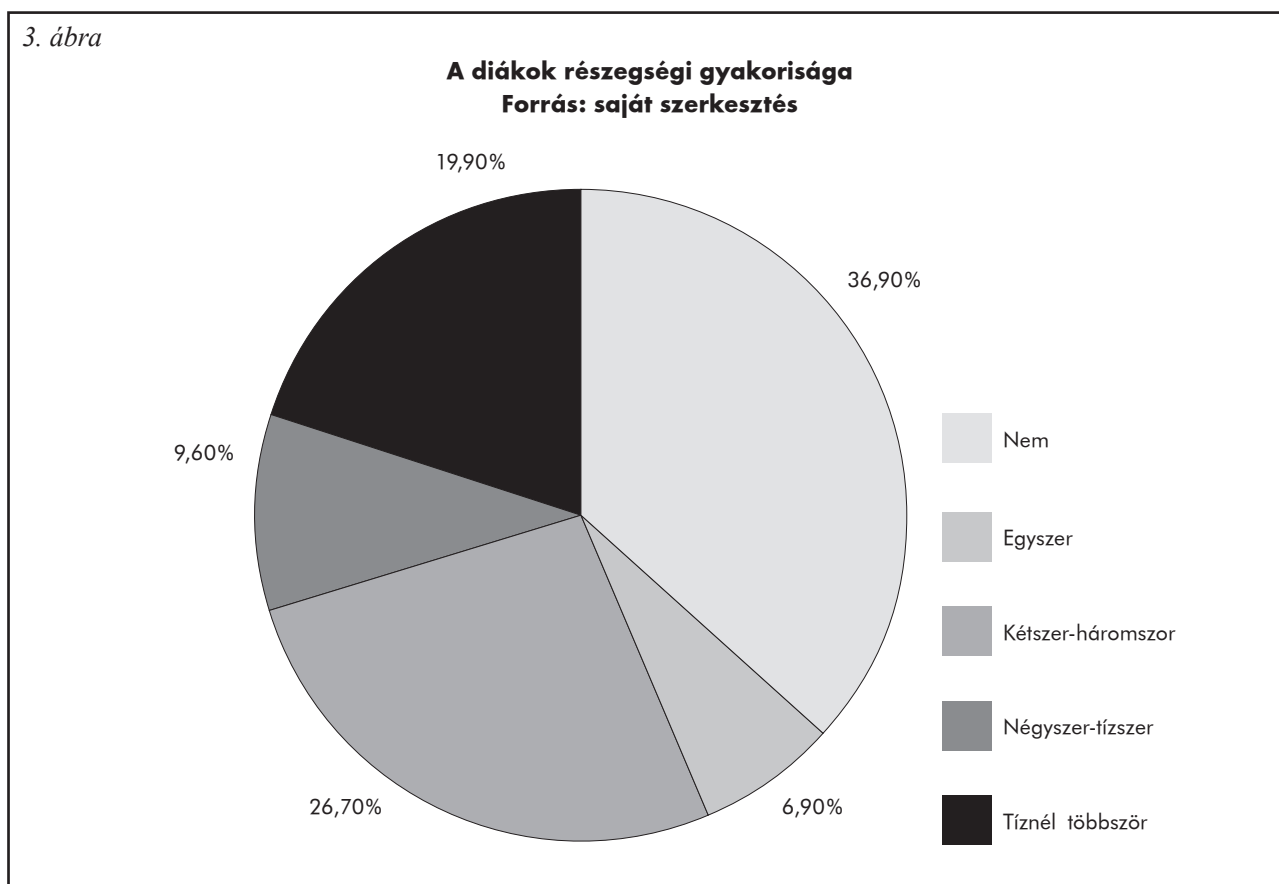
Annak ellenére, hogy a tanulók viszonylag nagy százaléka rendszeresen vagy viszonylag sűrűn használ valamely egészségre ártalmas szert, csupán 9,8%-uk gondolja, hogy egészségi állapota kifejezetten rossz. Egészségi állapotát 51,2%-uk jónak, 39%-uk nagyon jónak tartja.

Szintén elkésérítő az is, hogy – bevallásuk szerint – kábító hatású szert már a tanulók 5,2%-a fogyasztott. A kutatás ezen eredményeit jelen cikkben nem részletezzük, ugyanakkor fontos jeleznünk, hogy ez a kérdés osztotta meg leginkább a válaszadókat.

A kérdőíves felmérés harmadik részében a serdülőifjú korosztályt talán leginkább érdeklő és foglalkoztató témakörrel, a szexualitással foglalkoztam. Itt az első szexuális tapasztalatokról, a velejáró öröm-, illetve kudarcélményekről, leendő partnerükről, házastársukkal szemben „támasztott” igényeikről, az eljövendő közös gyermekek neveléséről vallott nézeteiket vizsgáltam és értékeltem. A kutatás részletes eredményeit – a tanulók droghasználati szokásaihoz hasonlóan – jelen cikkben nem részletezzük. Fontosnak, különösnek és egyben érdekesnek tűnhet az is, hogy a kérdőívet kitöltő diákok nem kezelték tabutémaként ezt a kérdést, sőt, a legnagyobb affinitást mutatták.

Nevelési szempontból lényeges az a tapasztalat, hogy a középiskolások nagy része igényli az ilyen és hasonló kérdőívek kitöltését, a szabad (név nélküli) véleményformálást. Személyes tapasztalataim is alátámasztják ezt, hiszen a tanulóknak sok esetben nincs kitöltő megkérdez-

3. ábra

niük egyes intimebb problémákat, a szülők nagy része erre nem fektet kellő hangsúlyt, és sajnos a tanár–diák kapcsolat sem mindig terhelhető ilyenekkel. Úgy vélem, a pedagógusoknak több időt kellene fordítaniuk az ilyen jellegű problémák megbeszélésére, a kérdések feldolgozására, azonban erre – az amúgy is nagy terheltség miatt – nem nagyon nyílik lehetőség. Több tanuló különvéleménye is ezt tükrözi: „Ilyen kérdőíveket többször is fel lehetne tenni a 16–17 éveseknek”, vagy „Jó lenne, ha sűrűbben kérdeznének ezekről a témákról, és utána egy kötetlen megbeszélésen megtárgyalni a fontosabb, problémásabb dolgokat”. A felmérést értékelve nyilvánvaló, hogy az osztályfőnöki tantervben ezekre a témákra előírt 1–2 óra nem elegendő, hiszen a diákok nemcsak a hasonló kérdéseket, hanem az utána történő kiértékelést, megbeszélést is igénylik.

A megkérdezett lányok és fiúk mindegyike túljutott élete egyik legszebb élményén, a diákszerelmen. Ezzel csaknem egy időben felébred bennük az egymás iránti szexuális vágy is.

5. Összefoglalás

Az iskolában folyó pedagógiai tevékenység fő célja a gyermek személyiségének fejlesztése, tudatos és tervszerű nevelői és oktatói folyamat keretében. A tudatos

személyiségfejlesztés csak a mindenkor aktuális tanulói személyiség ismeretében lehet eredményes.

Az új politikai és gazdasági légkör kétségtelesen szabadabbá és nyitottabbá tette a lakosságot, de ezzel egyidejűleg – pontosan ezen hatások következtében – megjelentek olyan nemkívánatos jelenségek is, amelyek gyakran sokkolták a társadalmat, és ezzel párhuzamosan a tanulóifjúságot is.

Ezért választottam kutatási témául a tanulók mentális egészségének, egészségmagatartásának vizsgálatát. Az egészségmagatartás *Baum, Krantz és Gatchel [1997]* szerint az egészséggel kapcsolatos magatartásformák összessége, melyek az egészséges életmód elemeként az egészség-szükségletek és az egészség-indítékok következtében létrejövő viselkedésben nyilvánulnak meg.

Mindezek megerősítettek abban, hogy a 13–25 éves korosztály egészségtudatosságát, életmódját és egészségmagatartását vizsgáljam. Jelen tanulmány a kutatás kezdetének bemutatására törekszik, ekkor középfokú oktatási intézmények 15–17 éves tanulóinak egészségmagatartását térképeztük fel.

A kutatás feladata egy megbízható adatsor felállítása a 13–25 éves korosztály egészségtudatosságának, ezen belül alkoholfogyasztásának, dohányzásának, drog-fogyasztásának, szexuális magatartásának, illetve egészség-

séges életmódjának, egészségi állapotának és környezet-tudatosságának vizsgálata szempontjából.

Jelen kutatás mintegy „kísérleti jelleggel” a Nyugat-Dunántúlon véletlenszerűen kiválasztott közép fokú oktatási intézmények 15–17 éves tanulói egészségmagatartásának vizsgálatára irányult.

A megkérdezett tanulók 13,43%-ának elváltak a szülei, őket édesanyjuk nevelte. A gyerekek a legtöbb esetben negatív emlékeket hordoztak erről. Megfigyelhető volt, hogy a kérdőív egy későbbi kérdésére – mint a családon belüli legfontosabb értéket – 88,90%-ban a szeretetet rangsorolták az első helyre. Ugyancsak náluk volt jellemző, hogy partnerük legfontosabb tulajdonságának a bizalmat tartották.

Szintén a családi környezetre vonatkozik az a megállapítás is, hogy a munkanélküli szülők gyermeke gyakorta otthon, családi körben is azt látja, hallja, nincs értelme tanulni, úgyszólván munkanélküli lesz. Egy diák így vélekedett erről: „*Minek tanuljak, anyu, apu is munkanélküli, mégis megélünk valahogy*”. Azt hiszem, ez önmagáért beszél.

Nagy általánosságban kedvező, hogy a gyerekek mindegyike rendelkezik barátokkal, akikkel 74,1%-uk hetente 4–5-ször, közel 20%-uk 2–3-szor, 11,9%-uk pedig hetente egyszer találkozik.

Kábító hatású szert már a tanulók 5,2%-a fogyasztott.

Az egészségmagatartás vizsgálata azt mutatja, hogy mind a lányok mind a fiúk esetében a dohányzás a legnagyobb százalékban barátok, illetve osztálytársak hatására kezdődött. Némiképpen kedvező lehet az a tapasztalat, hogy a szülők, illetve más felnőttek ebben nem játszottak szerepet.

Az egyik legfontosabb dohányzási okként jelenik meg a cigaretta élénkítő hatása, és figyelemfelkeltő az is, hogy a válaszadó lányok úgy érzik, hogy a cigarettázás növeli önbizalmukat. Az általam csak „*menő hatásként*”

megfogalmazott kutatási eredmény további megalapozását szintén rendkívül fontosnak vélem

Sajnos a túlzott alkoholfogyasztás tekintetében nincs érdemi különbség a két nem között. Sőt, a nagy városokban lakó lányok közül – ha minimálisan is –, de többen választották azt, hogy már 4–10 alkalommal voltak részegek.

Summary

The subject of the study is the health awareness of young people aged 13–25. It includes their alcohol consumption, smoking habits, health conditions, healthy lifestyles and environmental awareness. This research examines the health behaviour among young people aged 15–17 who attend secondary schools in Western Transdanubia. These secondary schools were selected at random.

The results of the research shows that those children living in broken home and having negative memories of parental divorce think that love is the most important value in the family life. 88,9 percent of teenagers living in broken family answered that love was the most important value.

The research of the health behaviour shows that young people, both boys and girls, started smoking primarily due to the motivation of their friends and classmates. It might be a positive fact that the parents and other adults did not play a role in teenage smoking.

The most important reason of the smoking was the stimulus effect. It was also very remarkable result that the majority of girls who were interviewed felt that smoking increased their levels of self-confidence. The so-called “cool effect” needs in my opinion further examinations.

There are not significant gender differences in extreme alcohol consumption. More girls living in cities answered that they had been drunk 4 to 10 times.

IRODALOM

1. Andorka R.–Harcza I. [1990]: „Deviáns viselkedés.” In: Andorka Rudolf (szerk.): *Társadalmi riport*. Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés, Budapest.
2. Baum, A.–Krantz, D. S.–Gatchel, R. J. [1997]: *An introduction to health psychology*. McGraw-Hill, New York.
3. Geréb Gy. [1988]: *Pszichológia*. Tankönyvkiadó, Budapest.
4. Huszka P. [1996]: *A tejtermékfogyasztás szerkezeti változása a vásárlói magatartás függvényében*. PhD-értekezés, Kaposvár.
5. Józsa L.–Eisingerné B. B. [2011]: „The Role of Ethnic Marketing in Corporate Strategy.” In: *Strategic Management: International Journal of Strategic Management and Decision Support System* 16 (1). 3–10. p.
6. Kotler P. [1999]: *Marketing menedzsment*. Műszaki Kiadó, Budapest.
7. Makkos-Káldi J.–Keller V.–Torma K. [2011]: *Vásárlási stílusok a fiatal egyetemisták körében, avagy egy feltáró kutatás tapasztalatai*. Marketing Oktatók konferenciája. Pécsi Tudományegyetem.
8. Malhotra, Nareshk. [2001]: *Marketingkutatás*. Műszaki Kiadó, Budapest.
9. Németh Sz.–Gombos Sz.–Józsa L. [2011]: *The influence of ethnocentric tendencies on the corporate image and strategy in Hungary*. Marketing Theory Challenges in Emerging Societies. 2nd EMAC Regional Conference, Iasi, Romania.
10. Pásztor M. [2000]: *Ifjúság, deviancia, bűnözés, Jelentés a magyar közoktatásról*. ftp://ftp.oki.hu/jka2k_hatter/01_ifj.pdf A letöltés dátuma 2009-10-28
11. Pikó B. [2002]: *A deviáns magatartás szociológiai alapjai és megjelenési formái a modern társadalomban*. JATE Press, Szeged.

FELMÉRÉSEK

12. Pikó B. [2000]: „A társas kapcsolati háló szerepe a dohányzás serdülőkori előfordulásában.” In: *Népegészségügy*, 81 (2.)
13. Rita L.–Richard C.–Edward E.–Daryl J. [1995]: *Pszichológia*. Osiris, Budapest.
14. Rosta A. [2007]: *A deviáns viselkedés szociológiája*. Loisir Könyvkiadó, Budapest–Piliscsaba.
15. Svéhlik Cs. [2004]: *Humán értékek szerepe az iparvállalatok marketing tevékenységében*. MTA Tudományos Konferencia „Magyarország és a 21. század kihívásai az Európai Unióban”, Komárom.
16. Szakály Z. [1994]: *Korszerű állati eredetű alapélelmiszerek piac-képességének vizsgálata*. Kandidátusi értekezés, Kaposvár.
17. Völgyesy P. [1979]: *Fejlődés- és neveléslélektan*. A GATE Tanárképző Intézetének Kiadványa, Gödöllő.

